

'Als geen ander medium is muziek in staat ons uit het heden los te maken en onze aandacht te verstrooien over verschillende momenten van en lagen in de tijd', schrijft René Boomkens.

Tijd die terugkomt

In *Tijd die voorbijgaat*, een van de korte verhalen van Gianni Celati uit diens beroemde bundel *Vertellers uit de Po-vlakte* uit 1985 (vert. 1987), balanceert de auteur op duizelingwekkende wijze op een slap koord tussen verschillende artistieke genres, blikvelden, ruimtes of domeinen en ten slotte tussen verschillende tijden. Heel ingenieus en onopvallend worden ze in elkaar gevlochten tot een schijnbaar natuurlijk ervaringsgegeven dat bovendien uiterst alledaags, zo niet banaal is: een vrouw keert terug van haar werk naar huis, het routineuze en vanzelfsprekende, zo niet vervelende heen en weer van de gemiddelde forens. Dat is om te beginnen al bijzonder aan dit korte verhaal: het beschrijft een ervaring die zich aan beschrijving lijkt te onttrekken, het gaat over levens en gebeurtenissen die we allang hebben gerangschikt in het onbereikbare grijze midden van de statistiek, daar waar alles in elkaar lijkt op te gaan en over te vloeien, waar elke bijzonderheid of identiteit oplost in een veronderstelde normaliteit. Het verhaal blijkt ook over die normaliteit te gaan, maar niet in de zin van een beschrijving daarvan: die zou immers een onleesbare grijsheid opleveren. Het bijzondere aan Celati's ensce-nering is dat hij de banale alledaagsheid zelf niet beschrijft, maar laat zien wat de vrouw ziet, en dat weer als een functie van wat zij hoort. Maar dat horen staat in een ander register, het gaat niet om omgevingsgeluiden waarnaar de vrouw luistert, zoals ze diezelfde omgeving tegelijkertijd gadeslaat vanuit haar auto. De vrouw luistert naar de tijd die voorbijgaat.

Elke dag wanneer de vrouw terugrijdt van werk naar huis, zo'n vijfentwintig kilometer, komt er een moeilijk moment. Dat moment is een direct gevolg van de aard van de handeling van het terugrijden, van het routinematige daarvan. Routine maakt deel uit van twee verschillende tijdsdimensies, die de filosoof Walter Benjamin de dimensie van de ervaring en van de belevenis noemde. Ervaring is het resultaat van oefening en geleidelijke gewenning, en als vaardigheid wordt zij vanuit een collectief erfgoed doorgegeven aan de nieuweling. Ervaring ligt opgeslagen in ons onbewuste. Belevissen zijn al die gebeurtenissen die we bewust meemaken maar die daarmee ook niet meer herinnerd kunnen worden. We consumeren ze als het ware direct en totaal. Autorijden is een kwestie van ervaring. De eindeloze herhaling van het dag in dag uit rijden van hetzelfde traject doet de chauffeur echter van het domein van de routine door ervaring belanden in het domein van de routine als betekenisloze herhaling van gelijksoortige belevenissen. Werktuiglijke doelgerichtheid slaat om in werktuiglijke doelloosheid. De alledaagse term hiervoor is natuurlijk verveling, als we het al niet over afstomping hebben. Maar iedereen weet dat verveling heel dicht tegen de roes aanligt, of tegen wat we in de sport kennen als de 'high' van de jogger. De langeafstandsloper kan na zeer vele kilometers hardlopen niets anders dan geleidelijk in een andersoortige belevingswereld verzeild raken, en

wel zodanig dat hij elke oriëntatie op zijn omgeving kwijt raakt. Zo ontdekte een Nederlandse triatlonatlete tijdens een loop in Griekenland plotseling dat ze zich op een autosnelweg bevond en niet langer op het traject van de race.

Verveling die omslaat in roes, of juist in een soort verhoogde alertheid, een luciditeit die niet betrokken is op de routinematige handeling zelf, maar die de persoon met een ander werkelijkheidsdomein in contact brengt. Dat is het moeilijke moment waarvan sprake is in de eerste regels van het verhaal. Vanaf dat moment ziet de vrouw haar omgeving nog wel, maar ze ziet meer dan alleen de afzonderlijke dingen in die omgeving. Ze lijkt door de dingen heen te kijken en ontdekt de vergankelijkheid in het hart van alle herhaling: ze luistert naar de tijd die voorbijgaat. Ze ziet de ongemakkelijkheid waarmee mensen hun dagelijkse boodschappen doen, ze hoort in de velden langs de snelweg een 'stille die vreemd aandoet'. Ze ontdekt dat dat een *woonstille* is die rond de dorpen hangt. De leegte van de buitenwereld is het gevolg van een vorm van wonen die zich van die buitenwereld heeft afgewend: "Niemand weet zelfs meer wat er daarbuiten zou kunnen zijn, afgezien van de uren van dag, de tijd die voorbijgaat. Daarom is er in die ruimte waarin die woonstille heerst niets dan tijd die voorbijgaat, waarneembaar omdat de stille hem zo traag maakt dat hij nooit voorbij lijkt te gaan."

Het is duidelijk dat de luciditeit van de vrouw niet die van een buitenstaander is. Haar opmerkingsgave, die door de alledaagse dingen heen, of preciezer: aan de alledaagse dingen een andere tijd afleest en aan de alledaagse geluiden een (woon)stille beluistert, dankt ze aan het feit dat zij zelf deel van diezelfde wereld is. Als de rede slaapt, baart zij monsters. Als de verveling de tijd heeft stilgezet, wordt alles ineens in een geheel ander perspectief gesteld. De vrouw ziet de rigor mortis van haar ouders, wachtend in hun huis... op de tijd die voorbijgaat. Celati ensce-neert de gebeurtenissen en overpeinzingen of observaties van de vrouw tegelijk als een soort journalistieke beschrijving en als een monologue intérieur. In de overgang van het ene naar het andere genre ontstaat de spanning tussen twee tijden, of tussen de tijd-ruimte van de herhaalde forensenrit en die van een verhoogd besef van tijd, een tijd die in het moment is stil blijven staan, die bewegingloos en stroperig is geworden. Maar dan blijkt Celati's verhaal naast beschrijving en monologue intérieur tot slot ook nog een sprookje te zijn. Had de eerste regel (Een vrouw rijdt...) niet ook als 'Er was eens een vrouw die...' geklonken kunnen hebben? Het slot is in ieder geval dat van een modern, alledaags sprookje. In zekere zin wordt de vrouw tot tweemaal toe uit haar forensensluimer gewekt, de eerste maal als een momentaan in de routine van het rijden opflakkerende luciditeit die haar confronteerde met de rigor mortis van haar eigen bestaan – het ziet er niet zo best uit allemaal.

Aan het slot blijkt er zoiets als hoop op ontsnapping te bestaan, een